

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1860.

ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 246.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΥΣΗΣ

ὑπὸ Κ. Παπαρρήγοπούλου.

—οοο—

Ὁ βίος τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ὑπηρετήσαν τὸ ἔθνος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀξίως μελέτης τοῦ βίου τῶν ἀθλητῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ναί μὲν οἱ πρῶτοι ἐλάμβανον τὸ ἐξίωμα καὶ τὴν ἰσχύον αὐτῶν παρὰ ξένης κυριαρχίας· ἀλλ' εἰ καὶ ἐφαίνοντο ὑπηρετοῦντες τὴν κυριαρχίαν ταύτην, εἰ καὶ πολλακίς ἐξυτελιζόντο μὲν ἐνώπιον αὐτῆς, εἰς ὀλεθρίας δὲ πρὸς ἀλλήλους διῆγον ἐριδας, οὐδὲν ἦτονον ὅμως πολλὰ καὶ ἐπεχείρησαν καὶ κατώρθωσαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος. Εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τέλος ὁραίνεται ἡ ἰσχυρὰ προστασία, ἧς ἔτυχεν ἡ θρησκεία ἡμῶν κατὰ πολλῶν ἐπιβουλῶν τοῦ δυτικοῦ προσηλυτισμοῦ· εἰς αὐτοὺς, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς παιδείας· εἰς αὐτοὺς, ἡ διαδόσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν χώρῳ ὅπου, καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς ἀκμῆς τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεώς του, οὐδέποτε εἶχεν ἐπεκταθῆ· εἰς αὐτοὺς, ἡ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους λύσις πολλῶν ἐξωτερικῶν ζητημάτων· αὐτῶν ἐνὶ λόγῳ ἔργον ἦν ἡ συντήρησις καὶ ἀναζωπύρησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτοὶ ἀληθῶς παρεσκεύασαν τὸν τελευταῖον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἀποτελέσματα.

Δὲν εἶναι δὲ ὀρθόν τὸ συνήθως πρεσβευόμενον ὅτι μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Παναγιώτης Νικουσίης ἀνηγορεύθη μέγας Διοικητὴς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, μετέσχον οἱ Ἕλληνες τὸ πρῶτον τῶν δημοσίων τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης πραγμάτων καὶ ἤρξαντο ἐπιτελοῦντες εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνήχθησαν εἰς τὰ ὑπατά τῶν ἀξιωματίων· ἀλλὰ ἀμέτοχοι τῆς διοικήσεως, καὶ αὐτῆς τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, δὲν ὑπῆρξαν ποτέ. Κυρίως μάλιστα εἰπεῖν, κατὰ τὴν πρῶτην τῆς κατακτήσεως ἐποχὴν ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν διαίτησιν πολὺ πλείοτερον ἢ μετέπειτα· καὶ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Διότι κατὰ τοὺς πρώτους τῆς κατακτήσεως χρόνους τοσαύτη ἦτον ἐν γένει, καὶ μάλιστα ἡ κυβερνητικὴ ἀμάθεια τῶν ὀθωμανῶν, καὶ τοσοῦτον πολὺπλοκα τὰ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συμφέροντα τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας κατέκτησαν καὶ ἐξηκολούθουν νὰ κατακτώσιν, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπαρκέσωσιν οἰκοθεν εἰς τὴν Κεβέρνησιν αὐτῶν, καὶ ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὅποιον εὗρον ἐν κατοχῇ τῆς ὑπηρεσίας. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως λέγει, ὅτι ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β' οἱ ὀθωμανοὶ ἦσαν τοσοῦτον ἀγράμματοι καὶ ἀμαθεῖς, ὥστε ἠρίθμουν κόπτοντες καὶ γραμμάκια ποιῶντες διὰ ξόλων, ὃ ἔστι διὰ συμβόλων καὶ ἐγκοπιδῶν, ἦτοι τῆς κοινῶς λεγομένης τσέτουλας· καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκαταετηρίδος ἑκα-

τονταετηρίδος ἐρχίνοντο ἐπι ἐν τοῖς δημοσίαις αὐτῶν ταμείοις τὰ τοιαῦτα ζύλα. Διὰ τοιοῦτου δὲ λογιστικοῦ δὲν ἦτο δυνατόν προδήλιως νὰ διοικηθῆ τὸ ἀχανές καὶ εὐφορον ἐκεῖνο κράτος· ὅθεν οὐδὲ ἀπορον εἶναι τὴν παρά τῆς αὐτῆς ιστορίας λεγόμενον, ὅτι Μωάμεθ ὁ Β' ἦτο περιεστοιχισμένος ὑπὸ φίλων καὶ γραμματικῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἐδιείκον πᾶσαν τὴν βασιλείαν. Ἡ στρατιωτικὴ διοίκησις ἦτο βεβαίως εἰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλ' ἡ διοικητικὴ ὑπηρεσία διεξήγετο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Παράδοξος δὲ ἦτον ἡ ἐπιμιξία καὶ ἡ σύγχυσις τῶν δύο στοιχείων ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐπειδὴ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν οἱ πλείστοι ἀπὸ χριστιανῶν κατήγοντο, συνέβαιεν ἐκ τούτου πολλάκις ὥστε συγγενεῖς στανότατοι, οἱ μὲν τὴν Μωαμεθανικὴν προσβέοντες δόγμα, οἱ δὲ τὸ Χριστιανικόν, νὰ συνυπηρετοῦσι παρά τῷ Μωάμεθ τῷ Β', καὶ εἰς φιλικὰς νὰ διατελῶσι πρὸς ἀλλήλους σχέσεις. Περὶ τούτου σῶζονται ἀστείαι τινες παραδόσεις. Ὁ πολυβούλλητος Μαχμούτ πασᾶς εἶχε πρῶτον ἐξαδέλφον πρωτοβεστιάριόν τινα, καὶ ἀμφότεροι ἴσχυον μεγάλως παρά τῷ κατακτητῇ. Συνέβη δὲ τότε, μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῆς πόλεως ταύτης αὐθέντου, νὰ ἔλθῃ ἡ χήρα αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ χήρα αὕτη, ἣτις ἦτο θυγάτηρ Δημητρίου τοῦ Ἀσᾶ, τοῦ τελευταίου αὐθέντου Κορίνθου, διέπρεπεν ἐπὶ τῇ καλλονῇ αὐτῆς, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος, δελεασθεὶς ὑπὸ τιλικούτων χαρίτων, ἀπεράσισε νὰ χωρίσῃ τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἵνα λάβῃ ἐκεῖνην ὡς σύζυγον. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Ἰωάσαφ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὸ διαζύγιον. Τότε ὁ πρωτοβεστιάριος κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἐξαδέλφου του Μαχμούτ πασᾶ, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένας συστάσεις καὶ ἐπιστολάς πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰωάσαφ ἐπέμενε ἀρνούμενος τὴν ἀδειαν, ὁ πρωτοβεστιάριος ἐπέτυχεν διὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Μαχμούτ πασᾶ τὴν καθάρειν τοῦ Πατριάρχου, ὅτε συνέπαθε μετὰ τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ ἐκκλησιάρχης Μάξιμος, ὁ μετέπειτα πατριαρχεύσας καὶ διὰ λαμπροτάτων ἀρετῶν κοσμήσας τὸν πατριαρχικὸν θρόνον.

Ἄτοπα βεβαίως ταῦτα καὶ πολυειδῶς ἀξιοκατάκριτα, ἀλλὰ μαρτυροῦντα ὅποια ἦτον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ ἰσχὺς τῶν χριστιανῶν παρά τῇ Ὀθωμανικῇ κυβερνήσει. Ἰδίως δὲ ἔλαβον ἐκτοσε οἱ Ὀθωμανοὶ χροσίαν νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς διπλωματικὰς αὐτῶν διαπραγματεύσεις, οὐ μόνον διότι οὐδεμίαν εἶχον περὶ τὰ τοιαῦτα δεξιότητα καὶ ἐμπειρίαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτον ὅλως ἀνεπιτηδεῖα πρὸς τὴν ὀφθαλμῶν τῶν τύπων καὶ τῶν ἐκφράσεων τῶν διεθνῶν σχέσεων, ὥστε ἐπὶ πολὺν χρόνον ἅπαντα τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν τὰ ἐγγράφα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν συνατάσσοντο. Ἐὰν ἀνερευνηθῶσι ποτε τὰ ἀρχαῖα τῆς πάλαι ἐνετικῆς πολιτείας, θέλουσιν ἀνακαλυφθῆ αὐτόθι βεβαίως πολλὰ τοιαῦτα

ἐγγράφα. ἑλληνιστὶ μὲν ἐν πρωτοτύπῳ γεγραμμένα, ἐν κεφαλίδι δὲ φέροντα τὸν μέγαν σουλτανικὸν τ ο υ ρ ἄ ν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, ἔχομεν ἤδη τὴν περὶ τοῦ πράγματος βεβαιότητα ἀπὸ τῆς Τουρκοφραγκικῆς συνθήκης, ἣν ὁ πολυμαθὴς Κύριος Σπυρίδων Ζαμπέλιος, παραλαβὼν ἐκ τοῦ διπλωματικοῦ Κώδικος τοῦ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν τάγματος, ἐδημοσίευσε πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐν τῇ *Πανδώρα*. Ἄπαντα τὰ ἐγγράφα τῆς συνθήκης ταύτης, τῆς συνομολογηθείσης μεταξὺ Βαγιαζίτου, διαδόχου τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ τοῦ μεγάλου Μωσταφοῦ τῆς Ῥόδου, συνετάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· γλῶσσαν σφόδρα τῶντι κερσεθρομένην καὶ ἐνίστα ἀκατάληπτον, ἀλλὰ, ἐκτὸς φυσικῶν τινῶν ἀλλοιώσεων ἐπενεχθεισῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπιμᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκβαρβαρώσεως ὑπὸ τὸ ἄλκιον τουρκικὸν κράτος, ἐν γένει εἰπεῖν αὐτὴν ἐκείνην, ἣτις ἦτον ἐν χρήσει ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Αὕτη τῶν δύο στοιχείων ἡ συμβίωσις ἀπέβη, τοῦ κειροῦ προϊόντος, δυσκολωτέρα· διότι ἅπαντες τοῦ Μωάμεθ Β' οἱ διάδοχοι ἐράνησαν πολὺ ὀλιγώτερον αὐτοῦ εὐμενεῖς πρὸς τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα· παρεκτὸς δὲ τούτου, καθόσον ἐπαγιοῦτο τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, καὶ διεμορφοῦτο μέχρι τινὸς ἡ γλῶσσά του, καὶ προσωκειοῦντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, καὶ, πρὸ πάντων, καθόσον διὰ συνεχῶν ἀποστασιῶν προσελάμβανεν ὁ ἰσλαμισμὸς παρά τοῦ χριστιανισμοῦ ἱκανὰ φῶτα καὶ ἱκανὴν εὐφυίαν καὶ δεξιότητα, ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἐνόμισεν ὅτι ὀλιγώτερον ἔχει χροσίαν τῆς καθαρῶς ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας· μέχρις οὗ, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπτακαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ἡ συνέσις τῶν Κιουπριλίδων κατενόησεν αὐθις, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶναι ἀπαρκίτητον εἰς τὴν τοῦ κράτους διοίκησιν, καὶ νέον καὶ μεγαλῆτερον ἠνάωξε στάδιον εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν δημοσίων πραγμάτων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, κατὰ τὴν ἐκκαίδεκάτην δηλαδὴ ἑκατονταετηρίδα, οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας. Ὁ Μωχαμέτ Σόκολης, ὁ τελευταῖος μέγας Βεζύρης τοῦ Σουλεϊμάνη Α', ὁ ἐξαχώτερος ἴσως τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν οὗς παρήγαγε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅστις ἠδυνήθη καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναξίου Σελίμη τοῦ Β' νὰ διασώσῃ τὴν λαμπρότητα ἣν περιποίησεν εἰς τὸν ὀσμανικὸν θρόνον ὁ δειμόνιος τούτου πατὴρ, εἶχε φίλους καὶ συμβούλους ἐπιστηθίους, Πηλασιολόγον ἕνα καὶ Καντακουζηνὸν ἕτερον, ὀνόματα πολύχροτα ἐν τῇ βυζαντινῇ ἐποχῇ, ὧν τὰ γένη ἐσώζοντο κατὰ τε τὴν περίοδον ταύτην καὶ κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἑκατονταετηρίδα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐξηκολούθουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐπενεργοῦντα εἰς τὰ πράγματα. Τοῦ Καντακουζηνοῦ μάλιστα τούτου, ὅστις ἐλέγχετο Μιχαήλ, ἡ ἰσχὺς ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον παράδοξος. Ἡ

τύχη τῆς ἐκκλησίας ἦτον εἰς τὰς χεῖράς του. Παιτριάρχαι καὶ μητροπολίται παρ' αὐτοῦ προχειρίζοντο καὶ καθιροῦντο. Εἰς μάτην ὁ πατριάρχης μητροπάνης ἠγωνίσθη νὰ ρίψῃ αὐτόν· ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ἐπεριδόμενος οὐ μόνον εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Σόκολη, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πιαλέ Πασᾶ καὶ τοῦ Αἰμέτ Πασᾶ, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὸ παρά τῆ Πύλης ἀξίωμα αὐτοῦ, καὶ τσοκῦτην δεξιότατος ὑπόληψιν εἶχεν ἀποκτήσει παρά τοῖς ὀθωμανοῖς, ὥστε ἀπεκαλεῖτο *σεϊτάνογλου*, ὃ ἐστὶν υἱὸς τοῦ Σατανᾶ. Τελευταῖον ὅμως οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Σόκολη, ὁ Σινάν Πασᾶς καὶ ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, κατέπεισαν τὸν Σουλτᾶνον νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν φυλακίσεως κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον αὐτόν εἰς τὴν φυλακὴν τῶν ἐπτὰ Πύργων. Κατώρθωσεν ὅμως καὶ ἐκεῖθεν νὰ διαφύγῃ τῷ 1577, καταβαλὼν πεντήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας φλωρίων, διότι εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην περιουσίαν ὡς ἐνοικιαστῆς διαφόρων προσώπων καὶ ἰδίως τῶν ἀλικίων τῆς Ἀγγιᾶλου, δι' ἃ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπεκαλεῖτο *μέγας πραγματευτής*. Ἐξελθὼν δὲ τῆς φυλακῆς, ἀνέλαβεν αὐθις τὴν παρά τῷ μεγάλῳ Βεζύρη ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ ἐξηκολούθει πορευόμενος ἀνά μέσον τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ ὀκτὼ ἐπομένων τσοχαδάρων καὶ πολλῶν προπορευομένων γενιτσάρων. Ἀλλ' ἡ τσοκῦτη αὐτοῦ θρασύτης ἐκίνησε πάλιν τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῶν ἀντιπάλων του· δεῖναι ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι, ὅτι παραίτιος ὑπάρχει πολλῶν ἐν Μολδαυίᾳ ταραχῶν καὶ ὅτι, ἐγκαθιδρύσας τοὺς δύο ἀδελφοὺς, Πέτρον καὶ Ἀλέξανδρον, ὡς ἡγεμόνας Μολδαυίας καὶ Βλαχίας, ἐπήγαγε τὴν πρό μικροῦ συμῶσαν ἐν τῇ Μολδαυίᾳ τροπὴν γενιτσάρων. Αἱ αἰτιάσεις αὗται, καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρακμάζουσα τότε ἰσχὺς τοῦ Σόκολη, προσκάλεσαν τελευταῖον τὴν καταστροφὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τῆ 28 Φεβρουαρίου 1578, ὁ Ἀλῆ Βέης, εἰς τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Σελίμη Β', Ἀμουράτη τοῦ Γ', ἐξεπέμφθη εἰς Ἀγγιᾶλον φέρων τὴν θανατικὴν τοῦ ἀνδρός καταδίκην, ἧτις καὶ ἐξετελέσθη ἐν τῷ ἔμα, ἀπαγχονισθέντος τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐπὶ τῆς πύλης τῶν πολυτελῶν μεγάρων, ἅπερ εἶχεν ἐγείρει ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ὅπου διῆγε βίον ἡγεμονικόν. Τὸ ὄνομα τοῦ Καντακουζηνοῦ τούτου ἀντήχησε πολλάκις καὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς ἡμετέρας Ρούμελης, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ Κύρ Μιχάλης ὃν ὑμνήσεν ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων δημοιδῶν ἡμῶν ᾠμάτων.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται σήμερον νὰ γράψωμεν τὸν βίον τοῦ ἀνδρός τούτου· ἴσως ἄλλοτε ποτε ἐπανέλθωμεν εἰς αὐτόν. Νῦν δὲ, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ὅλας τὰς εἰδήσεις ὅσας ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν περὶ ἀνδρός ἐτέρου καὶ πολὺ μᾶλλον βεβαίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἔθνους ἐπενεργήσαντος, καλὸν ἐνομίσαμεν νὰ ὑπαδείξωμεν, ὅτι δὲν ὑπῆρξε πρῶτος αὐτὸς ὁ ἰσχύσκει εἰς τὰ δημόσια πράγματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδέποτε ἔπαυσε μετέχον τῶν

πραγμάτων τούτων, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐπομένως ἔπαυσεν ἔχον ἰδίαν τινὰ ἱστορίαν· ἱστορίαν ταπεινὴν καὶ πολλάκις θλιβεράν, ἀλλὰ βεβαίως ἀξιοσπουδαστον, διότι δι' αὐτῆς συνδέονται αἵ τε προηγούμεναι καὶ ἐπόμεναι ἐνδοξότεραι ἐποχαί.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἢ κατ' ἄλλους Νικούσιος, συνήθως δὲ ἀπλῶς Παναγιώτης ἢ καὶ Παναγιωτακῆς φερόμενος, ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑπτακαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· διότι, ἐὰν ἀκριβῶς γινώσκωμεν ὅτι ἀπεθίωσε τῷ 1673, ἀκριβῶς δὲν γινωρίζομεν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει ὀλίγας περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἔχομεν ἀσφαλεῖς τὰς εἰδήσεις. Ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἐτι ἡ περίφημος σχολή, ἣν βραδύτερον, τῇ προστασίᾳ αὐτοῦ, ἰδρύσεν ἐν Φαναρίῳ ὁ Μανολάκης, καὶ ἐν ἣ ἤκμασαν ὁ Ἰωάννης Καρυφύλης, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ τσοῦτοι ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἄνδρες ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀναφερόμενοι. Ὄθεν ὁ Παναγιώτης Νικούσης δι' ἰδίας μελέτης ἀποκτήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην ἑλληνικὴν καὶ ἀραβικὴν παιδείαν, ἐν Εὐρώπῃ ἐπαιτα προσέλαβε τὰς ἄλλας ποικίλας αὐτοῦ γνώσεις, καὶ μάλιστα τὰς περὶ τὴν λατινικὴν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Ἐπὶ 25 δὲ ὅλα ἔτη, τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἐνεργότατον ἔλαβε μέρος εἰς τὰ δημόσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πράγματα, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας, μετὰ δὲ ταῦτα συγχρόνως ὡς διερμηνεὺς τῆς Ἰ. Πύλης καὶ τῆς πρεσβείας ἐκείνης· ἀπὸ δὲ τοῦ 1666, ὅτε παρηκολούθησε τὸν μέγαν Βεζύρη Ἀχμέτ Κιουπριλῆν εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην στρατείαν, ὡς διερμηνεὺς μόνης τῆς Ἰ. Πύλης.

Μετὰ παρέλευσιν 150 περίπου ἐνιαυτῶν, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, μετὰ τὸν Βαγιαζήτην τὸν Β', οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης κυβερνητικῆς ἐνεργείας, πρώτην ἤδη φοράν ἀνὴρ Ἕλλην ἐκαλεῖτο εἰς τὸ ὑπατον τῆς μεγάλης διερμηνείας ἀξίωμα. Τὸ γεγονός τοῦτο οὔτε τυχαῖον ἦτον οὔτε ἀπλῆς προσωπικῆς φιλίας καὶ εὐνοίας τοῦ Ἀχμέτ Κιουπριλῆ πρὸς τὸν Παναγιώτην ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ σύμπτωμα συστήματος ὅλου πολιτικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ ὑπὸ τῶν Κιουπριλίδων ἐνιδρυθέντος, καὶ μέχρι τοῦ 1821 ἀδιαλείπτως ἐξακολουθήσαντος. Τῶνόντι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέβη ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει κρίσις τις, ἧτις κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν εἰς τὰ πράγματα πρόσκλησιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐὰν παρακολουθήσωμεν ἐπιμελῶς τὸν τρόπον καθ' ὃν διεμορφώθη τὸ τουρκικὸν ἔθνος, θέλομεν εὑρεῖν, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν ἐπῆλθεν ἀνάκαθεν ὀπισθοῦν πολυἀριθμὸν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς εὐρείας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους χώρας. Ἡ παράδοσις φέρει, ὅτι ὁ Ἐρτογρούλ ἐνέβαλε μετὰ 400 περίπου οἰκογενειῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἐκεῖ ἡ μικρὰ αὕτη πολεμικὴ ἀποικία συνεχωνεύθη μετὰ τῶν Σελσοῦκων καὶ Τουρκομάνων, οὓς εὖρε προκαταλαβόντας διάφορα τῆς χερσονήσου τμήματα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σελσοῦκοι οὗτοι καὶ Τουρκομάνοι ἦσαν εὐἀριθμοί,

ὥστε τὰ σημεῖον ὑφιστάμενα 19 ἢ 16 ἑκατομμύρια τῶν ὀθωμανλίδων πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ ᾖναι ἀπόγονοι τῆς πρώτης ἐκείνης κατακτητικῆς ομάδος. Τὸ μέγα ὀθωμανικὸν πλῆθος ἐσχηματίσθη δι' ἐνεργείας τινὸς ἀναλογωτάτης πρὸς τὰς περὶ τινὰς τῶν παταμῶν συμβαινούσας προσχώσεις, διεμορφώθη δὲ λαθρῶς διὰ συστηματικῆς καὶ ἀδιαλείπτου προσλήψεως πολλῶν κατακτηθέντων λαῶν εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἰσλαμισμού. Τοῦ ἱστορικοῦ τοῦτου φαινομένου τὰ ἴχνη εἶναι μάλιστα καταφανέστατα ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου δυνάμεθα θαρρόντως νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει Μωαμεθανὸς ὁ μὴ ὢν χριστιανὸς ἀπόγονος. Ἐν Κοζεγοβίῃ καὶ ἐν Βοσνίᾳ ἐπὶ ἐνὸς ἑκατομμυρίου περίπου κατοίκων ὑπάρχουν 700—800 χιλιάδες Μωσουλμάνων, οἵτινες ἅπαντες δύνανται νὰ ἀνεύρωσι τοὺς χριστιανούς αὐτῶν προπάτορας· ἐν Ἀλβανίᾳ ἡ ἀναλογία τῶν Μωαμεθανῶν πρὸς τοὺς Χριστιανούς εἶναι πολὺ μικροτέρα, καὶ ἐστὶ μικροτέρα ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Κρήτῃ ἅπανταχοῦ ὅμως τὰ ὀθωμανικὰ πλῆθη οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ Χριστιανῶν ἀπόγονοι. Εἰς διαφόρους μελέτας, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἐν τῷ «*Θεωτῇ τῆς Ανατολῆς*» ἐδημοσίευσεν, εἶχον παρακολουθήσει κατὰ πόδας τὸ πρῆργον τοῦτο καὶ χαρακτηριστικώτατον γεγονός τῶν χριστιανικῶν ἀποστασιῶν, καὶ εἶχον προσδιορίσει, ἐπὶ μαρτυριῶν ἀναμφισβητήτων ἐρειδόμενος, τὰ κατὰ διαφόρους ὠρισμένας ἐποχὰς εἰς τὰς πλειοτέρας τῶν χωρῶν ἐκείνων ἀναγκασθέντα ν' ἀσπασθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν πλῆθη. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται οὔτε νὰ ἐπαναλάβω, οὔτε νὰ συμπληρώσω τὰ γεγονότα ταῦτα, διότι, πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν γράφομεν, ἀρκεῖ νὰ ἀναπολήσωμεν τὰ συμπεράσματα αὐτῶν. Τὸ δὲ κύριον συμπέρασμα εἶναι ὅτι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Τούρκοι κατέκτησαν τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους χώρας, δὲν ἐπαύσαν συστηματικῶς δικατεύοντες τοὺς χριστιανούς τῶν χωρῶν τούτων κατοίκους, ἵνα διὰ τῶν προσηλύτων δώσωσι θρησκευτικὸν τι καὶ ἐθνικὸν ἔρεισμα εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνη ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ πλῆθους ἢ ὑπαγορεύουσα εἰς τὴν Ἰ. Πύλιν τὸ τοιοῦτον σύστημα τῆς θρησκευτικῆς τῶν χριστιανῶν ἀποδεκατέσεως. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ κατὰ τὴν 15 καὶ 16 ἑκατονταετηρίδα προεδρεύσαντες εἰς τὴν παράδοξον τοῦ Τουρκικοῦ κράτους αὐξήσιν, ἐνόησαν καὶ ἐτέραν τινὰ ἀλήθειαν· ἀλήθειαν θλιβεράν διὰ τὰ κοινωνικὰ τοῦ Ἰσλαμισμού ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀλανθάστως μαρτυρομένην· ἐνόησαν ὅτι τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον οὐ μόνον διὰ τὴν ἀμάθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ ιδιότητος ἦτον ὅλιος πρὸς τὴν διοίκησιν τοῦ μεγάλου κράτους ἀνεπιτήδειον. Δὲν θελομεν ἤδη νὰ ἀνεξετάσωμεν τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης στειρώσεως, τῆς ταιαύτης ἀνικανότητος τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ τὸ γεγονός εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἀναμφισβήτητον. ὥστε, καθάπερ πρὸ μικροῦ εἰπώμεν, αὐτοὶ τῶν Σουλτάνων οἱ με-

γαλοφρέστεροι, πρῶμώτατα ἐννοήσαντες τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσιν αὐτὸ διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Ἡ θεραπεία ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ διττῶς· εἴτε ἐπιτρεπομένου εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὡς Χριστιανούς, μεγάλου τῆς διοικήσεως μέρους καὶ συνδυαζομένων αὐτῶ ἐν τῇ κυβερνήσει τῶν ὄνθ θρησκευμάτων, ὅπως ἐπεχείρησε νὰ πράξῃ ὁ κατακτητὴς· εἴτε παραδιδόμενης τῆς κυριωτέρας τοῦ κράτους τύχης εἰς χεῖρας χριστιανῶν ἀσπασθέντων τὸ μωαμεθανικὸν θρησκευμα, ὅπως ἐπραξάν οἱ μετὰ τὸν Βαγιαζίτην διάδοχοι τοῦ κατακτητοῦ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Λέγοντες δὲ χριστιανούς ἀσπασθέντας τὸ μωαμεθανικὸν θρησκευμα, ἐννοοῦμεν τὴν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἐνωσιν τῆς ἀπὸ Χριστιανοῦ καταγωγῆς καὶ τῆς μετέπειτα ἀποστασίας, καὶ οὐχὶ τοὺς τῶν τοιούτων ἀποστατῶν ἀπογόνους, διότι τὸ τοιοῦτον οὐδὲν ἤθελεν ἔχει τὸ παράδοξον καὶ ἰδιάζον, ἀφ' οὗ προείπομεν ὅτι τὸ πλείστον σχεδὸν τοῦ τουρκικοῦ πλῆθους, ἐκ χριστιανῶν κατάγεται. Ἀλλὰ τὸ ἀληθῶς μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ φαινόμενον εἶναι τοῦτο, ὅτι ἅπαντες οἱ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἱδρυταὶ καὶ δημιουργοὶ κατενόησαν, ὅτι τὰ προτερήματα ἐκείνα, δι' ὧν οἱ χριστιανοὶ ἀνεδείκνυντο ἐπιτήδειοι εἰς τὴν τοῦ κράτους σωτηρίαν, ἀμείψα διατηρούμενα ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀποστατῶν γενεᾷ, ἐξέλειπον κατὰ μικρὸν ἐν ταῖς ἐπομέναις, ὥστε ἀπαραίτητος ὑπῆρχε χρεῖα ἀδιαλείπτου ἀνακαινίσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου δι' ἀδιαλείπτων προσηλυτισμῶν· καὶ τὴν ἀπαραίτητον ταύτην χρεῖαν ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσι διὰ τε ὠρισμένων τινῶν θεσμῶν, καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας πράξεως. Ἡ ἐπὶ τίνος ἄλλου λόγου ἐσείδετο ὁ θεσμὸς ὁ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα κωνοίσας τὴν συγκρότησιν τοῦ τῶν γενιτσάρων σώματος; Ὁ θεσμὸς οὗτος εἶναι ἀρχαιότατος· διότι εἰσῆχθη ἐν ἔτει 1328 ἐπὶ Οὐρχάνου ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βεζύρη Καρὰ-Χαλίλ-Γ' ζενδερελῆ, καὶ ὠρίζεν ὅτι ἀριθμὸς τις παίδων θέλει περιοδικῶς ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων, καὶ ὅτι οἱ παῖδες οὗτοι, ἀνατρεφόμενοι εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ ἀσκούμενοι εἰς τὰ στρατιωτικὰ γυμνάσια, θέλουσι, προαγόμενοι εἰς τὴν ἡλικίαν, συγκροτεῖν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἧτοι τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐπὶ Μωάμεθ μὲν τοῦ Β' (μέσα τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος) συνέκειτο ἐκ 12,000 ἀνδρῶν, ἐπὶ Σουλεϊμάνῃ δὲ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (μέσα τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος), ἐξ 20,000, ἐπὶ Μωάμεθ δὲ τοῦ Δ' (μέσα τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος), ἐκ 40,000, συνεκροτεῖτο ἀδιακόπως ἀπὸ νέων, ὡς χριστιανῶν γεννηθέντων· οὐδὲ αὐτοὶ οἱ πρῶτοι καὶ ἄμεται αὐτῶν ἀπόγονοι δὲν ἦσαν εἰς τὸ σῶμα τοῦτο δεκτοί. Καὶ ἐνόσω μὲν τοιοῦτοτρόπως συνεκροτεῖτο, ἀνεδείχθη λαμπρότατον ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ κυριώτατον τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως ὄργανον· αὐτὰρ δε, περὶ τὰ μέσα τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος, καταργήθη

τὸ παιδομαζώμα, καὶ ἔπαυσαν οἱ γενίτσαροι ἀπὸ χριστιανῶν στρατολογούμενοι, καὶ ἐπετρέπη ἡ διὰ τῶν ἰδίων τέκνων τῶν γενιτσάρων ἀναπλήρωσις τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἤρξατο ἀμέσως κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἀμμήρου, ἡ βαθμιαία τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον θαυμαστῆς ἐκείνης φάλαγγος παρακμή, ἤρξαντο καὶ συνεχεῖς αὐτῆς στάσεις, ὥστε ἕκτοτε, ἀντὶ στηρίγματος τῆς βασιλείας, ἐθεωρήθη ὡς καιριωτάτη αὐτῆς πληγή, μέχρις οὗ, ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις, διὰ σφαγῆς φιδεράς ἀπῆλλαξεν ἀπὸ αὐτῆς τὸ κράτος ὁ Μαχμούτης. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξαχρείωσις τοῦ σώματος τῶν γενιτσάρων προέκυψε κυρίως διότι ἔπαυσεν ἀπὸ χριστιανῶν στρατολογούμενον, ὥστε ἐν ἔτει 1703, ὁ τότε μέγας Βεζύρης ὡς μόνον τρόπον τῆς διορθώσεως τοῦ πράγματος ἐθεώρησε νέαν τινα πρὸς εἰσαγωγήν τοῦ παιδομαζώματος ἀπόπειραν, ἧτις ὅμως κατ' εὐτυχίαν ἀπέτυχε. Πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν κινδύνισεν καὶ δὲν ἐμεγαλοῦργησε κυρίως εἰμὴ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐνῶ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος ἀπὸ χριστιανῶν ἐστρατολογεῖτο, ἡ ὑπερτάτη τοῦ κράτους διοίκησις ὑπὸ χριστιανῶν ἐπίσης διεζήγητο, ὑπὸ χριστιανῶν ἄσπαθέντων μὲν τὸ μωαμεθανικὸν θρησκευμα, αὐτῶν ὅμως χριστιανῶν γεννηθέντων. Ἐκ τῶν πέντε μεγάλων Βεζυρῶν τοῦ κατακτητοῦ τέσσαρες ὑπῆρξαν χριστιανοὶ τὸ γένος, δύο δὲ ἐκ τούτων ἰδίως Ἕλληνας· ὁ Μαχμούτ Πασᾶς, ὁ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ περιώνυμος, ὁ πρῶτος μέγας Βεζύρης, ὁ καταλιπὼν μνημεῖά τινα τοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς εἰρηνικοὺς θεσμοὺς ἔρωτος αὐτοῦ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ διάδοχός του Ρούμ Μωχαμέτ Πασᾶς. Ἐπὶ Βαγιαζήτῃ Β' πέντε μεγάλοι Βεζύροι ἐγεννήθησαν χριστιανοί, καὶ ἐκ τούτων δύο ἰδίως Ἕλληνας· ὁ Μεζῆ Πασᾶς, ὁ ἀκόθικτος τῆς Ρόδου πολιορκητῆς, ὅστις λέγεται ἀνήκων εἰς τὸ περιφανές τῶν Παλαιολόγων γένος, καὶ ὁ Χότζα Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὅστις ἦτον ὁμολογουμένως Ἕλλην τὴν καταγωγὴν. Ἐπὶ Σουλεϊμάνῃ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἐννέα Βεζύροι ἐκράτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν μεγάλην τοῦ κράτους σφραγίδα. Ἐκ τούτων ὅκτω ἐγεννήθησαν χριστιανοί· ὁ δὲ Ἰβραήμ Πασᾶς, ὁ ἐπιστήθιος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρὸς φίλος, ὁ ὑπ' αὐτοῦ διορισθεὶς πρῶτος μέγας Βεζύρης, ἦτον υἱὸς Ἕλληνός τινος ναυτικοῦ τῆς Πάργας. Ὁ δὲ ὅλος τῆς βασιλείας τοῦ Σελίμη Β' μετὰ τοσαύτης δεξιότητος κυβερνήσας τὸ κράτος Σόκολης, ὁ φίλος τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦτο χριστιανὸς τὴν καταγωγὴν· ἐπὶ Μουράτῃ Γ', ἐπὶ Μωάμεθ Γ', ἐπὶ Μουσταφᾶ Α', ἐπὶ Μουράτῃ Δ', ἐπὶ Ὀσμάνῃ Β', ἅπαντες σχεδὸν οἱ μεγάλοι Βεζύροι ἐγεννήθησαν καὶ ἐβαπτίσθησαν χριστιανοί, ὁ δὲ Ἀμμήρος βεβαιοῖ, ὅτι ἀξίωμα εἶχε καταστήσει ἐν τῇ Ὑ. Πύλῃ, α ὅτι ἔπρεπε τις νὰ ἦναι υἱὸς χριστιανοῦ ἵνα περιέλθῃ εἰς τὰς ὑπάτους τῶν ἀρχῶν τοῦ κράτους· διότι τῶντι, ἐν τῇ μεγίστῃ μάλιστα ἀκμῇ τοῦ ὀ-

θωμανικοῦ κράτους, ἐπὶ Σουλεϊμάνῃ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καὶ τοῦ Σελίμη Β', οὐ μόνον οἱ μεγάλοι Βεζύροι, ἀλλὰ καὶ οἱ πλείστοι καὶ ἐπιφανέστατοι τῶν ἐν τέλει ἀνδρῶν ἀμικτον χριστιανικὸν ἔφερον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν αἷμα· ὁ Περτέφ Πασᾶς, οἱ Ἑρσέκογλοι, οἱ Δουκαγίνογλοι, ὁ Σινάν Πασᾶς, ὁ Τερχάτ Πασᾶς, ὁ Ἀχμέτ Πασᾶς, ὁ Διούτ Πασᾶς, ὁ κατακτητῆς τοῦ Γέμεν ἕτερος Σινάν Πασᾶς, ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ Χοσρέφ Πασᾶς, οἱ Γιαγιάογλοι, ὁ Σαϊλάκ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ Σιλ Μωχαμέτ Πασᾶς, ὁ κατακτητῆς τῆς Κύπρου Ἀλά Μουσταφᾶ Πασᾶς, ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου Μαχτούλ Μωχαμέτ Βένης, ὁ Βαλτατζῆ Ἀχμέτ Πασᾶς, ὁ Τζιναβῆ Ἀχμέτ Πασᾶς, ὁ ἕτερος σατράπης τῆς Αἰγύπτου Σόφη Ἀλῆ Πασᾶς, ὁ σατράπης τοῦ Γέμεν Χασάν Πασᾶς, ὁ εὐνοῦχος Τζακφέρ Πασᾶς, οἱ ναύαρχοι Σαλῆ Πασᾶς, Πικλέ Πασᾶς, ὁ διαβόητος Βερβαρήσης, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ὅλοι οἱ πρωταθληταὶ τοῦ κράτους, ὅλοι οἱ δεξιότεροι αὐτοῦ κυβερνῆται ὑπῆρξαν ἢ Ἕλληνας, ἢ Ἀλβανοὶ ἢ Σλαβοὶ· ὥστε πρόδηλον καὶ αὐθις ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δὲν προήχθη καὶ δὲν συντήρησε τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ εἰμὴ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ αἵματος καὶ τῆς χριστιανικῆς εὐφυΐας. Δὲν λέγομεν ἡμεῖς τοῦτο· ἡ μαρτυρία Ἕλληνας δύναται πάντοτε νὰ θεωρηθῇ ὑποπτος ἐπὶ τῶν προκειμένων ζητημάτων· ἀλλ' ἐδιδάχθημεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην παρ' ἀνδρὸς εὐμενῶς πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διακειμένου καὶ τὸν βίον ὅλον ἀναλώσαντος περὶ τὴν μελέτην τῆς ὀθωμανικῆς ἱστορίας. α Ἐάν λοιπὸν, παρατηρεῖ ὁ Ἀμμήρος, ἡ ὀθωμανικὴ δύναμις συνέτριψε τοσαῦτα ἔθνη, μὴ ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τὸν νωθρὸν καὶ ἀγροικὸν τῆς τουρκικῆς φυλῆς χαρακτῆρα, ἀλλ' εἰς τὴν εὐφυΐαν, τὴν δεξιότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν καρτερίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σλαβῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ὅ ἐστιν εἰς τὰ προτερήματα αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Ὑ. Πύλης. β Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν καὶ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα δὲν ἔδυνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ ἐπὶ τέλους πολλὰ ἀτοπήματα καὶ πολλὰς δυσχερείας.

Ἐνὸντι ἡ συστηματικὴ ἐκείνη καὶ καταπιεστικὴ ἀποδεκάτευσις τῶν χριστιανικῶν τοῦ κράτους οἰκογενειῶν ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴν ἐπιφέρει ἐκ πρώτης ἀφῆτηρίας τὴν ἀπελπισίαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ὑ. Πύλης ὑπηκόων, ἐξακολουθοῦσα δὲ ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους, νὰ μὴ καταναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ἀναλάβωσι μᾶλλον πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑπομείνωσι τελούντες ὑπὸ δυναστείαν, ἧτις, μὴ ἀρκαυμένη νὰ ἀφαιρῆ ἀπὸ αὐτῶν, πᾶν ἐγκόσμιον ἀγαθόν, ἤξιον νὰ στερῆσθαι αὐτοὺς καὶ αὐτῶν τῶν παραμυθιῶν τῆς μελλούσης ζωῆς. Αὕτη δὲ τῶν χριστιανῶν ἡ ἀπόγνωσις ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἐπικίνδυνος, ὅσην τὸ ὀθωμανικὸν κράτος περιεστοιχίζετο ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ ἐπικρατείᾳ, αἰτινες ἦσαν προθυμόταται νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ διαθέσεως.

Ἡ Ἑνετία δὲν ἔπαυσε ποτὲ ὑποβάλλουσα τὴν ἐγκυβερνήσειν ταύτην· κάτοχος πολλῶν παραλίων τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ κυρία τῆς

Κρήτης, ἄριστα δικάειτο ἵνα ἐπεκτεργῆ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἐλλήνων καὶ φέρῃ δι' αὐτῶν τοὺς δεινότερους εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος περισπασμούς. Ὅθεν αἱ ἐπκναστάσεις τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους τούτου ἦσαν ἀδιάκοποι, καὶ κατεβάλλοντο μὲν ἐπι τῆς παντοδυνάμου τουρκικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ὑπενέφαινον κατάστασιν πραγμάτων ἐπισφαλῆ καὶ κρίσιμον. Ὅ,τι δὲ συνέβαιεν ἐν τῷ μεσημβρινῷ τοῦ κράτους μέρει διὰ τῶν Ἑνετῶν, διενεργεῖτο ἐν τῷ βορειοδυτικῷ διὰ τῆς Αὐστρίας. Εἰς τοὺς ἀκαταπαύστους πολέμους οὓς αὕτη διεξῆγε κατὰ τῶν ὀθωμανῶν, οἱ Χριστιανοί, τῶν χωρῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ πιστότεροι αὐτῆς σύμμαχοι, μάλιστα δὲ οἱ Κλημεντινοὶ καὶ οἱ Σέρβοι, οἵτινες οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιθετικὴν θέσιν ἦν, ἀντὶ τῆς πρώην ἀμυντικῆς, ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἡ Αὐστρία κατὰ τὴν ἑπτακαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα.

Ἀλλὰ παρεκτός τῶν ἀδιαλείπτων τούτων καὶ γειτόνων πολεμίων τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, κράτη ἕτερα, πολὺ ἀπωτέρω κείμενα, ἐπεχείρουν ἐκ διαλειμάτων νὰ ὠρεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀνεξαντλήτου ἐπαναστατικῆς διαθέσεως, ἣν παρήγεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν ἡ ὀθωμανικὴ τυραννία, καὶ μάλιστα ὁ τακτικὸς καὶ ἀφόρητος ἐκεῖνος προσηλυτισμὸς. Ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πεντεκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος Η΄. συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ ἀρπάσῃ τὸ τῶν Παλαιολόγων στέμμα, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεννοήθη, διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυβρᾶχίου, μεθ' ὄλων τῶν χριστιανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπηκόων. Πολλὰ πολεμοφόδια ἀπεστάλησαν εἰς Δυβρᾶχιον· ἀντιπρόσωποι τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν Σλαυϊκῶν ἐπαρχιῶν προσῆλθον εἰς Ἑνετίαν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἵνα συμφωνήσωσι περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τῶν Γάλλων, καὶ ἀπεφασίσθη αὐτόθι, ὅτι ὁ Κάρολος θέλει διαβῆ ἀπὸ Ἰδρουντος εἰς Αὐλώννα καὶ πορευθῆ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνά μέσον τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ἅπαντες τὴν συνδρομὴν των. Ἐν μόνῃ τῇ Θεσσαλίᾳ πεντακισχίλιοι Ἕλληνες ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ἐπαναστατήσωσι (*). Κατὰ δυστυχίαν τὰ βουλευόμενα ταῦτα τοῦ Καρόλου ἀφ' ἑνὸς μὲν συν-

εδυάσθησαν μετὰ τοῦ σκοποῦ τῆς κατακτήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, δι' ὃ ἅπαντα τὰ ἰταλικά κράτη συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις τοῦ βασιλέως ἐκείνου δὲν συνέφερον καὶ εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἥτις ὑπέβαλλε μὲν τὴν δυσρέσκειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον ὄφελος· ὅθεν ἐφρόντισεν αὕτη νὰ καταγγεῖλῃ τὰ διενεργούμενα εἰς τὴν Ἰ. Πύλιν, ἥτις, ἐν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς, ἐπνίξεν ἐντὸς τοῦ αἵματος πενήκοντα χιλιάδων ψυχῶν τὸ ἀκαριαῖον ἐκεῖνο τῆς ἀπελευθερώσεως ὄνειρον.

Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπανελήφθησαν αἱ ἐνέργειαι τῆς Γαλλίας· ὁ δούξ Κάρολος Β΄. τοῦ Νεβέρ, ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τῶν προϋχόντων τῆς Λακωνίας, οἵτινες, ἐν τῇ μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίᾳ των, ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ἀδιακόπως Παλαιολόγον, λέγουσιν ἑαυτοὺς προθύμους νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἐπιχείρημα ἐκ παντός τρόπου, καὶ βεβαιούσιν ὅτι ὁ δούξ Κάρολος περιμένεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς Μεσίας. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο κίνημα ἔλαβε φοβερὰν τινὴν ἔκτασιν, ὑπεκκαυθὲν ἐπι μᾶλλον ὑπὸ τινος νέου φόρου, ὃν οἱ ὀθωμανοὶ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπέβαλλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διότι ἐν ἔτει 1614 πλείστοι ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῆς Δαλματίας συνήλθον εἰς Κοῦκλι, πόλιν τῆς ἄνω Ἀλβανίας, καὶ ἀπεφασίσαν ἐνταῦθα ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀγορὰν πολεμοφοδίων, τὸν σχηματισμὸν στρατοῦ 160,000 ἀνδρῶν καὶ τὴν κατασκευὴν νομισματοῦ προσωρινοῦ ἐξαγοραστείου μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Προσέτι δὲ ὠρισαν καὶ τὰ φρούρια τὰ ὁποῖα ἠδύναντο εἰς ἐφόδου νὰ κυριευθῶσι, καὶ τὴν πορείαν ἣν ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ὁ στρατὸς προβαίνων ἐπὶ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Περὶ τούτων πάντων συνετάχθη πράξις τῇ 8 Σεπτεμβρίου 1614, ἥς τὸ πρωτότυπον ἀνευρέθη ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς οἰκίας τοῦ Καρόλου Β΄. Ἐν τῇ πράξει ταύτῃ ἐλέγετο πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶχον ἤδη συνομολογήσει συμμαχίαν μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, καὶ ὅτι ἤλπιζον ὁμοίως εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ δούξ Κάρολος ἐπεχείρησε ναυτικὰς τινὰς παρασκευὰς, ἐούστησε τάγμα ἰπποτικόν, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλεσε μὲν *στρατὸν χριστιανικόν*, ἔθετο δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Παναγίας καὶ Λειπαρθένου Μαρίας, καὶ νέαν ἐκήρυξε σταυροφορίαν εἰς Γαλλίαν, εἰς

(*) "Ὅτε ἔγραψα ἄλλοτε ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ κινήματος τούτου ἐν τῇ Θεσσίᾳ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶχον ὅπ' ἄξιον τὸν αὐτόπτην μάρτυρα τῶν γεγονότων, τὸν περιώνυμον Γάλλον ἱστορικὸν Φίλιππον τὸν Καμμιόν. "Ὅθεν καλὸν νομίζω νὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἀπόσπασμά τι τῆς περιεργωτάτης αὐτοῦ ἐκθέσεως: « Le Turc estoit aussi aisé à troubler qu'avoit esté le roi Alphonse; car il estoit et est encore homme de nulle valeur. Tant de milliers de chrestiens grecs estoient si près de se rebeller, qu'ou ne sauroit le penser. . . Tous ces pays sont Albanois, esclavons et grecs, et fort peuplés, qui apprenoi-ent des nouvelles du roy Charles VIII par leurs amis, qui estoient à Venise et en Pouille, et à qui aussi ils escrivoient, et n'attendoient que messages pour se rebeller: et y fut envoyé de par la roy un archevesque de Durazzo, qui estoit Albanois. . . En Thessalie, plus de cinq mille se

fussent tournés et encore se fust prius Scutari. Ce que je savois par intelligence et par le seigneur Constantin, prince grec, qui plusieurs jours fut caché à Venise avec moy. »

Ἰσπανίαν καὶ Λυστριαν, ἀλλὰ δὲν συνέλεξε ποτὲ πόρους ἀποχωρῶντας πρὸς ἑναρξίν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἕνεκα δὲ τῆς ἀπραξίας αὐτοῦ ἐματαιώθη καὶ πάλιν ἢ μελετηθεῖσα ἐπανάστασις. Οὐδὲν ἦττον ἢ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις εἰς πολλὴν περιήλθεν ἀνησυχίαν, διότι ἐβλεπε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν στάσιν δικαιοῦσιζομένης καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Μαλέου. Καὶ μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τούτους συμμάχους τῶν χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων προσετέθη νέα τις δύναμις, ἦτις, κατὰ τὴν ἑπτακαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἀπαλλοτριώθη τῶν μακροχρονίων αὐτῆς ἐσωτερικῶν διενέξεων, ἤρχισεν ἀναμιγνυομένη εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα, καὶ ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἐπικίνδυνος, ὅσῳ, διὰ τὸ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὁμοδόξον αὐτῆς, ἦτο πάσης ἄλλης ἐπιτηδειοτέρα νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς δυσαρρεσκείας των. Τῆ 27 Μαΐου 1654 κρημνίζεται βιαίως ὁ Πατριάρχης Παρθένιος Β'. ἐκ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ βληθεὶς εἰς ἀκάτιον ὡς δῆθεν ἀπαγόμενος εἰς ἔξορίαν, φονεῖται ἐν αὐτῷ καὶ ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἶχε συνεννόησιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Τζάρου τῆς Μοσχοβίας. Μετ' οὐ πολὺ καταδικάζεται εἰς τὸν τῆς ἀγχόνης ἐπονείδιστον θάνατον ὁ αἰοίδιμος Πατριάρχης Παρθένιος Γ', διότι ὁ Χάνης τῶν κατὰ τὴν Ταυρίδα Τατάρων κατεμήνυσε αὐτὸν ὡς πέμψαντα πρὸς τοὺς Καζάκους καὶ τοὺς Ρώσους τὸν μητροπολίτην Νικαίας ἵνα διεγείρῃ αὐτοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ διότι συγχρόνως συνελήφθη ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, ἐν ᾗ, πρὸς ταῖς ἄλλαις εὐαγγελικαῖς ὑποθήκαις, ἐφέρετο καὶ τὸ ἄβραχάειον ἢ βασιλεία τῶν Οὐράνων ἐν ᾗ ἀνταρμιφθήσονται οἱ ἐλεήμονες, ὅπερ παραδόξως σχολιασθὲν, ἐθεωρήθη ὡς προαναγγελλὸν τὴν προσεχῆ τοῦ ἰσλαμικοῦ πτώσιν, καὶ συνδυασθὲν μετὰ τῆς προμνημονευθείσης καταμνήσεως τοῦ Χάνη, ὑπελήφθη ὡς τεκμήριον μεγάλης καὶ κοινῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο αὐτὸς ὁ ἐθνάρχης.

Ἡ ἀπελπίσια λοιπὸν τῶν χριστιανῶν ἐφαίνετο κορυφωθείσα, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐξηλέγχετο ἢ τοῦλάχιστον ἐθεωρεῖτο ἐπιδουλεύομενος τὴν ἀφόρητον ἐκείνην δυναστείαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῷ τῆς μεγάλης αὐτῆς βασιλευσύνης. Ἐὰν δὲ εἰς ὅλα τὰ προεκτεθέντα προσθέσωμεν καὶ τὴν ἀδιάκοπον ἔνοπλον διαμαρτύρησιν τῶν κλεπτῶν ἐπὶ ὅλων τῶν ὁρέων τῆς Ρούμελης, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἦτο τυφλὴ διὰ νὰ μὴν ἴδῃ τὴν ἀνάγκην ῥιζικῆς τινος μεταρρυθμίσεως περὶ τὸ κυβερνητικὸν αὐτῆς σύστημα. Ἐἰς δὲ τοῦτο προήλθε καὶ ἕνεκα ἄλλων αἰτιῶν. Ὁ ἀθρόος ἐκεῖνος καὶ ἀδιάκοπος προσπλητισμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπιφέρῃ πολλὴν χαλάρωσιν περὶ τὴν ἀσκήσιν τῶν θεοσκευτικῶν τοῦ ἰσλαμικοῦ καθηκόντων, καὶ νὰ μὴ προσβάλλῃ οὕτω τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, μάλιστα ἐν Ἀλβανίᾳ, ἀπεδέχθη-

σαν τὸ μωαμεθανικὸν θρησκευμα πρὸς τὸ θεοθεῖναι μόνον, ἐξήκολούθουν δὲ πρεσβεύοντες καὶ τελούντες κατὰ τὸ δυνατόν τὸ πατριον δόγμα· ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, τοσαύτη μὲν ἦτο ἡ περὶ τὸ νέον δόγμα ἀπειρία τῶν πολλῶν ἐκείνων προσηλύτων, τοσαύτη δὲ ἡ οἰκειότης πρὸς τοὺς πρὸ μικροῦ ὁμοδόξους, πολλάκις δὲ καὶ στενοτάτους αὐτῶν συγγενεῖς χριστιανούς, ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι οἱ προσηλυτοὶ οὗτοι οὔτε τὰ καθήκοντα τῆς νέας αὐτῶν πίστεως ἐγίνωσκον, οὔτε ἄπαυον ἔχοντες πρὸς τοὺς παλαιούς ὁμοδόξους σχέσεις ἀσυμβιδάστους πρὸς τὸ νέον αὐτῶν θρησκευμα. Ἦδη ὁ κατακτητὴς ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ τῷ 1474 διαταγὴν, δι' ἧς ἐπεβάλλετο ἢ εἰς τὴν Ρούμελην ἀκριβοῦς τήρησις τῶν πέντε καθ' ἑκάστην προσευχῶν, αἵτινες εἶχον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν παραμεληθῆ, καὶ ὁ αὐτὸς Μωάμεθ Β' ἠναγκάσθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ν' ἀπαγορεύσῃ τοὺς μεταξὺ Μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν γάμους. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οἱ γάμοι οὗτοι ἦσαν ἐτι συνηθέστατοι, καὶ τοσαύτην ἐπήγοντο, πρὸς ταῖς ἄλλαις πολλαῖς αἰτίαις, τὴν μεταξὺ τῶν δύο θρησκευμάτων σύγχυσιν, ὥστε ὁ ἰσλαμισμὸς, ἀντὶ νὰ προσλαμβανῇ διὰ τοῦ ἀδιακόπου ἐκείνου προσπλητισμοῦ νειους ὁπαδοὺς, ἐφαίνετο μᾶλλον κινδυνεύων ν' ἀποβάλλῃ τὸν ἰδιόζοντα αὐτοῦ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ πολλὴ ἤρχισεν ἐπικρατοῦσα καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ὀθωμανῶν δυσαρρεσκεία ἕνεκα τῶν προνομίων, τὰ ὅποια ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς προσηλύτους. Τὸ τάγμα ἰδίως τῶν γενιτσάρων ἠγανάκτει, διότι ἐβλεπεν ἑαυτὸ ἀνανεούμενον διὰ τῶν χριστιανοπαίδων, ἐνῷ οἱ συγκροτοῦντες αὐτὸ ἤξιον νὰ μεταβιβάζωσι μᾶλλον εἰς τὰ ἴδια τέκνα τὰ εἰς τὸ τάγμα τοῦτο προσηρητμένα πλεονεκτήματα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολιτικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ ἐκείνου συστήματος. Ἐκ μὲν, διὰ τοῦ ἀδιαλείπτως ἐγγεγομένου εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἰσλαμικοῦ χριστιανικοῦ αἵματος, τὸ σῶμα τοῦτο προσελάμβανε ζωὴν καὶ δύναμιν ἧς οἴσθη ἐφαίνετο ἀπεστερημένον, ἀλλὰ συγχρόνως ὡς ἐκ τούτου οἱ μὲν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον στασιάζοντες καὶ συνωμοτοῦντες, οἱ δὲ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ δυσαρρεστώνται, τὸ δὲ θρησκευμα αὐτῶν ἐκινδύνευεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ παραλύσῃ. Καθὼς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς θεσμοθεσίας, αἵτινες ἀντιβαίνουν εἰς τοὺς ἠθικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους, ἡ θεσμοθεσία τοῦ ἀδιακόπου προσπλητισμοῦ, ἂν συνεπήγαγε πλεονεκτήματα τινὰ, συνεπήγαγεν ἕως ἐν ταυτῷ καὶ μέγιστα ἀτοπήματα τὰ ὅποια, καθ' ἑκάστην προαγόμενα, ἠλείλουν ν' ἀποβῶσι πολὺ τῶν πρώτων ἰσχυρότερα. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἡ μεταρρυθμίσις ἀπέβη ἀναπόδραστος. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὅποion δὲν ἤμασε καὶ δὲν ἐμεγαλοῦργησεν εἰμὴ δι' ἑκταπαύστων ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δανείων, ἀπεφάτισεν ἕκτοτε νὰ ὑπάρξῃ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κεφαλαίου· ἐπὶ δὲ τῇ βάσει ταύτῃ ἐπωκοδομήθη τὸ νέον τῆς Ἰ. Πύλης σύστημα.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν Κιουπριλίδων δὲν διευτυπώθη διὰ πράξεως μιᾶς, ἀλλὰ διὰ σειράς πράξεων, αἵτινες ἀπασαι σχεδὸν ὑπῆρξαν ἔργον τοῦ μεγάλου ἐκείνου βεζυρικοῦ οἴκου, ὅστις, εἴτε ἑλληνικῆς ὢν κατὰ τοὺς πλείστους καταγωγῆς, εἴτε, κατ' ἄλλους, σερβικῆς, ἢ ἀλβανικῆς ἢ καὶ γαλλικῆς, ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος πέντε ὑπάτους κυβερνήτας, ἀπὸ τοῦ 1656 μέχρι τοῦ 1710. Τότε κατηργήθη τὸ παιδομάζωμα, τὸ δὲ γενιτσαρικὸν τάγμα ἤρχισε νὰ στρατολογηται ἀπὸ τῶν ἰδίων τέκνων τῶν γενιτσάρων. Ἐκτοτε δὲν λέγομεν ὅτι ἔπαυσεν ἔντελῶς ὁ προσκλυτισμὸς, ἀλλὰ τοῦλάχιστον δὲν ἐπανελήφθησαν αἱ ἀθροαὶ ἐκεῖναι καὶ βίαιαι τῶν κατοίκων ὀλοκλήρων ἐπαρχιῶν προσαγωγῆς εἰς τὸ Μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, οἷα ὑπῆρξε λ. χ. ἡ διαβόητος βιαιοπραγία τοῦ 1463 ἔτους, ὅτε 30,000 Βοσνίων ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι διὰ μιᾶς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν μὲν περιερχόμενοι ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς ὑπάτους ἀρχὰς ἄνδρες τὸ γένος χριστιανοὶ ὄντες, ἀλλὰ κατηργήθη τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα, ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀναβῆ εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας ὁ μὴ ὢν τὸ γένος χριστιανός· ἀπόδειξις δὲ τούτου ἔστω, αὐτὸς τῶν Κιουπριλίδων ὁ οἶκος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου, ὡς προεῖρηται, πολλοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἀναδείχθησαν μεγάλοι βεζύραι. Τότε ὁ καλὸς καγαθὸς Μουσταφᾶ Κιουπριλῆς ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ ἐλαφροτέραν ὀπωσαὺν τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν διὰ τοῦ πρώτου Νιζάμη-Γσεδίτ, δι' οὗ οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν διατάχθησαν ῥητῶς νὰ φεῖδωνται τῶν ἀθλίων τούτων ὑπηκόων, καὶ νὰ μὴν ἀπαιτῶσιν ἀπὸ αὐτῶν φόρον ἄλλον εἰμὴ τὸν κεφαλικόν. Ἐπι τῆς κατακτῆσεως αὐτῆς ἦν ὁ μόνος ἐπιβληθεὶς εἰς τοὺς χριστιανούς φόρος, μέτριος ὢν τὸ κατ' ἀρχάς· βραδυτέρου ὅμως, οὐ μόνον παραδόξως ἐξωγκώθη, ἀλλὰ προσετέθησαν εἰς αὐτὸν πολλοὶ ἄλλοι φόροι, βαρύτεροι μὲν ὄντες καθ' ἑαυτούς, μάλιστα δὲ ὡς ἐκ τῶν καταχρήσεων τῆς εἰσπράξεως. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις ὑπέσχετο ὅτι δὲν θέλει εἰσπράττει παρά τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων εἰμὴ μόνον τὸν κεφαλικὸν πάλιν φόρον, καὶ διήρσεν αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ εἰς τρεῖς τάξεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔμελλε νὰ πληροῖη τέσσαρα φλωρία κατὰ κεφαλὴν, ἡ δὲ δευτέρα δύο, καὶ ἡ τρίτη ἓν. Πρὸς τούτοις ἀπηγορεύθησαν οἱ μεταξὺ Τούρκων καὶ χριστιανῶν γάμοι· οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο δεκτοὶ, ὡς χριστιανοὶ, εἰς τινὰ ἀξιώματα τοῦ κράτους, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίωμα· ἐπατράπη δὲ αὐτοῖς ἡ ἀποκλειστικὴ κυβέρνησις τῶν δύο μεγάλων παριστρῶν ἡγεμονιῶν· λόγος μάλιστα πολὺς ἐγένετο νὰ ἀνατεθῆ καὶ ἡ Πελοπόννησος εἰς χριστιανὸς κυβερνήτας, φέροντας τὸ τοῦ ἡγεμόνος ὄνομα. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐπραγματιώθη· ἀλλ' ὅμως ἐπατράπη ὁ τῆς Μάνης διοίκησις εἰς Ἕλληνα ἡγεμόνα.

Ὅλα ταῦτα δὲν ἐξετελείσθησαν βεβαίως πολλὰ ἀκριβῶς, καὶ ἰδίως ἡ περὶ τὴν φορολογίαν ἀνακούφισις ὑπῆρξεν ὀλιγωρῶς ἰσθμικῆ. Ὅπως δὲ ἴσως ὅμως ὑποδεικνύουσι τὴν ἀλλοίωσιν τὴν ἀπὸ τῶν μέσων

τῆς ἐπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπαλθοῦσαν εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ κυβερνητικὸν πνεῦμα τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως· ἀλλοίωσιν, ἣτις ἐπήγαγε δύο πραγματικὰ καὶ σπουδαῖα ἀποτελέσματα· ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐξασθένειν τῆς στρατιωτικῆς καὶ κυβερνητικῆς δυνάμεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τὸ ὅποιον, στερηθὲν ἔκτοτε τῶν ζωτικῶν πόρων, οὗς κατὰ τὰς τρεῖς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἀδιαλείπτως ἤντλει ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῶν χριστιανῶν ἀποθεματικοῦ ταμείου, καὶ ἐπιτρέψαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην εἰς μόνους τοὺς γόνους τοῦ ἰσλαμισμού, ἀπεκάλυψεν ἀπασαν τὴν γυμνότητα καὶ τὴν στείρωσιν τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπῆλθεν ἄνεσις τις εἰς τὸν βίον τῶν χριστιανῶν τοῦ κράτους ὑπηκόων, μικρὰ μὲν καὶ μετὰ ἀπείρων ἐπιδυστυχημάτων ἀναμειγμένη, ἀλλ' ὅπως δὲ ἴσως ἴσως ἀξία, παραβαλλομένη πρὸς τὴν προτέραν ἀπερίγραπτον τῶντι συμφορᾶν. Ὅθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέπομεν τὸ ἑλληνικὸν ἰδίως στοιχεῖον ὀργανιζόμενον, ἐκπαιδευόμενον καὶ, καθ' ὅλου εἰπεῖν, πολὺ δραστηκώτερον ἢ ἄλλοτε ποτε παρασκευαζόμενον πρὸς τὸ μέγα ἔθνικόν κίνημα τοῦ 1821.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπάσας τὰς περιπετείας τοῦ διηγετημένου τούτου φαινομένου τῆς ἱστορίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ μόνος σκοπὸς τῆς παρεκθέσεως ἡμῶν ταύτης ἦτο νὰ καταδείξωμεν διὰ τινὰς λόγους αἰτίας ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος Ἕλληνα ἄνθρωπον προσεκλήθη εἰς τὸ ὑπάτον τοῦ πρώτου διερμηνέως καὶ συμβούλου τοῦ κράτους ἀξίωμα, καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ σπουδαίου τούτου γεγονότος πρὸς τὴν προηγουμένην καὶ τὴν ἐπομένην τύχην τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἤρχισε, καθ' ἃ προεῖπομεν, τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον ὡς διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας. Ὡς τοιοῦτος ἀναφέρεται ἐν ἔτει 1649, 24 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἑκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ὁ Ρουδόλφος Σμήτιος. Ὁ πρέσβυς οὗτος εἶχε πρὸς τοὺς ἄλλοις διαπιστευτήρια καὶ πρὸς τὸν αἰκουμηνικὸν Πατριάρχην Παρθένιον τὸν Β', ἵνα εὐχαριστήσῃ αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς πράγμασι μεσολάβησίν του. Ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπάντησις τοῦ Πατριάρχου τούτου, ὅστις ἐπέπρωτο μετὰ ἓν ἔτος νὰ θανατωθῆ, ὡς ἔχων ἀλλογραφίαν μετὰ τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως, σώζεται εἰς τὰ ἐν Βιέννῃ ἀρχεῖα, καὶ ἀρχεῖται ἀπὸ τῶν λειψῶν, « ὅτι μὲν τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ τῆς σωματικῆς γυμνασίας πρόξεντοι γίνονται κλπ. » Εἶναι δὲ ἀξίον σημειώσεως τὸ γεγονός, διότι μαρτυρεῖ ὅπως μὲν ἔθεωρεῖτο τότε τὸ τοῦ ἐθνάρχου τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας ἀξίωμα παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις μονάρχεις τῆς Εὐρώπης, ὡστε καὶ δι' ἰδίαν διαπιστευτηρίων νὰ συνιστῶσι παρ' αὐτῶν τοὺς πρέσβεις αὐτῶν· ὅπως δὲ ἐπιεικεῖς ἦσαν ἀφ' ἑτέρου αἱ σχέσεις τῶν καθολικῶν δυνάμεων πρὸς τὸ

ὀρθόδοξον πλήρωμα. Αἱ καθ' ἡμῶν ἀντενέργειαι διεπράττοντο τότε κυρίως ὑπὸ τῶν ἱερατικῶν τοῦ καθολικισμοῦ ταγμάτων, ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, αἱ δὲ καθολικαὶ δυνάμεις μᾶλλον κατ' ἀλλήλων ἀντεπράττον ἢ καθ' ἡμῶν. Οὕτω λ. γ. ὁ προμνημονευθεὶς Ρουδόλφος Σημίτιος, πρὸ τινῶν ἐνιαυτῶν τακτικῶς ἐδρεύων παρὰ τῆ Ἰ. Πύλης, εἰς πολλάς εἶχεν ἔλθει εἰς πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας κόμητα Gouffray de Marcheville, ἕνεκα τοῦ παρ' ἑκατέρας τῶν δυνάμεων ἐκείναι ἐπιζητούμενου ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τῆς προστασίας ὄλων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθολικῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ἐριδες αὗται καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι τῶν δύο ἐκείνων πρέσβων ραδιούργιαι ἐδύλαξαν μὲν οὐκ ὀλίγον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἐν γένει· διότι τότε ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν δύο πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, τὴν τῆς Παναγίας καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἵνα μεταβάλῃ αὐτὰς εἰς τζαμιά· ἀλλ' οἱ ὀρθόδοξοι ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς διχονοίας ταύτης ἵνα ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Φραγκισκανῶν τὰ παρ' αὐτῶν ἀδίκως πρὸ μικροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις σφετερισθέντα ἱερά προσκυνήματα. Καὶ μέχρι τίνος μὲν ὁ Παναγιώτης Νικούσης μετ' οὐ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν Ἑλληνικῶν τούτων δικαιωμάτων, θέλομεν ἐκθέσει κατωτέρω· ἐνταῦθα δὲ σημειωτέον ὅτι ὁ Ἄμμηρος, μνημονεύων τοῦ Παναγιώτου ὡς πρώτου διερμηνέως τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας ἐν ἔτει 1649, προστίθησιν εἰς τὸ κύριον τοῦ ἀνδρός ὄνομα, ἐν παρενθέσει, τὸ ἐπώνυμον Μουρούζης, ἐξ οὗ ὁ ἡμέτερος Κούμας λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον λέγει, ὅτι ὁ Ἄμμηρος θέλει τὸν Παναγιώτην γενάρχην τοῦ οἴκου τῶν Μουρούζων· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οὐδὲν ἄλλο τεκμήριον τῆς τοιαύτης γενεαλογίας ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν· δὲν φαίνεται δὲ ἰκανῆ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὴν ἢ μία καὶ μόνη ἐκείνη λέξις, ἅπασι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παναγιώτου προστεθεῖσα ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς ἱστοριογράφου τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἀπὸ τίνος ἐποχῆς ὁ Παναγιώτης Νικούσης ἀνέλαβε τὸ διπλοῦν ἀξίωμα τοῦ τε διερμηνέως τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ τῆς Ἰ. Πύλης, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Βέβαιον εἶναι ὅτι διατήρησε τὴν ἀμφίβιον ταύτην ιδιότητα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1660, ὅτε, ἀπελθὼν εἰς τὴν ἐπὶ Κρήτην στρατείαν μετὰ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιουπριλῆ, μετέβη ἤδη εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν τῆς Ἰ. Πύλης ὑπηρεσίαν. Ἰσως ἀνέλαβε τὰ διπλὰ ἐκείνα καθήκοντα τῷ 1661, ὅτε ἀποθανόντες τοῦ φοβεροῦ Μωάμεθ, τοῦ πρώτου τῶν Κιουπριλίδων, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ὁ εἰκόσι καὶ ἐξαέτης αὐτοῦ υἱός, ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος Ἀχμέτ Κιουπριλῆς, ὅστις ἠγάπησε τὸν Παναγιώτην ὡς ἀδελφὸν καὶ ἐσεβάσθη αἰετοῦτε ὡς πατέρα· διότι οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἄνευ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σχέσεως πρὸς τὸν μέγαν βεζύρην, πῶς ἠδύνηθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπισφαλῆ ἐκείνην θέσιν μεταξὺ δύο δυνάμεων,

αἰτίας οὔτε τὰ αὐτὰ συμφέροντα εἶχον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὔτε ἐν εἰρήνῃ πάντοτε διετέλουν ἐν τῷ μεταξῷ. Καὶ ἂν ἡ ἀπεριόριστος τοῦ Ἀχμέτ Κιουπριλῆ εὐνοια ἐξηγῆ μέχρι τίνος τὴν πίστιν τῆς Τουρκίας, δυσεξήγητον πάλιν μένει, πῶς ἡ Αὐστρία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν ἄνδρα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς. Ἐν ἔτει 1674 λ. γ., ἐπὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ πολυκρότου πρεσβείας τοῦ κόμητος Οὐαλτέρου Λεσλίου, ὁ Παναγιώτης Νικούσης παρίσταται οὐ μόνον ὡς πρώτος διερμηνέως τῆς τε γερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ἰ. Πύλης, ἀλλὰ καὶ αὐτοκρατορικὸν βραβεῖον διςγυλίων φλωρίων λαμβάνει ἕνεκα τῆς παρ' αὐτοῦ πρὸ ἐνός ἐτους μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας διαπραγματευθείσης εἰρήνης τοῦ Βασβάρ. Ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπῆλθε μετὰ τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Σαίν-Γκοτάρ, καθ' ἣν, μετὰ μακρὸν καὶ αἱματηρότατον ἀγῶνα, ὁ Ἀχμέτ Κιουπριλῆς ἐβλεπεν ἤδη τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ παρασκευαζομένους νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν, ὅτε τελευταία καὶ ἀπεγνωσμένη ἐφόρμησις τοῦ Μοντεκούκουλη ἀφῆρσεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Ἀχμέτ τὴν βεβαίαν ἤδη νίκην. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ καὶ ἐν τῇ κρισιμωτέρῃ αὐτῆς στιγμῇ, ὅτε χίλιοι Γάλλοι πεζοὶ καὶ τέσσαρες ἑκατὶ γαλλικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν δούκα de la Feuillade (Λαφελιάδ) ἐξώρμησαν κατὰ τῶν νικηφόρων γενιτσάρων, ὁ Κιουπριλῆς ἰδὼν τοὺς κοσμίως ἐσταλμένους ἐκείνους νέους, « Τί εἶναι αἱ κόραι αὐταί; » ἀνέκραξεν· ἀλλὰ αἱ κόραι ἐκείναι μετὰ κραυγῆς allons! allons! tue! tue! ἤτοι, ἐμπρός! ἐμπρός! θάνατος! θάνατος! προσλάσασαι, ἀνέτριψαν τὰ τάγματα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πολλὰ μετέπειτα ἔτη οἱ γενίτσαροι δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσι τὴν κραυγὴν ἐκείνην, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φουλαδι, ἤτοι τοῦ χαλυβικοῦ ἢ σιδηροῦ, εἰς ὃ εἶχον παραφθεῖρει τὸ τοῦ Λαφελιάδ ὄνομα. Οἱ Τούρκοι λοιπὸν ἠττήθησαν· ἀλλὰ ἡ ἐπιελθοῦσα εἰρήνη τοῦ Βασβάρ ἀπέβη μᾶλλον ἐπωφελῆς εἰς τὴν Τουρκίαν ἢ εἰς τὴν Αὐστρίαν· καὶ ὅμως ὁ διαπραγματευθεὶς αὐτὴν Παναγιώτης Νικούσης οὐ μόνον ἐξηκολούθει σώζων τὴν εὐνοίαν ἀμφοτέρων τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἐβραβεύετο.

Εἰς ἄλλην πάλιν περίστασιν, μικρὸν μετέπειτα, ὁ ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας Ἄπαφισ διεβίβασε προτάσεις τινὰς κατὰ τῆς Αὐστρίας τῶν μεγιστάνων τῆς ἄνω Οὐγγαρίας· ὁ δὲ Παναγιώτης, ἀφ' ἐνός μὲν εἰδοποιεῖ τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέπειθε τὸν Ἀχμέτ Κιουπριλῆν ν' ἀπορρίψῃ τὰς προτάσεις ταύτας ὡς ἀντιβαίνουσας εἰς τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Ἄν ὑπρέτησε δὲ μόνον τὴν Αὐστρίαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς ἐπικρατείας. Ἐν ἔτει 1666, εἰσαγαγὼν καὶ ὀδηγήσας τοὺς πρέσβεις τῆς Γενούης, ἀντημεῖβθη ἀναγραφεῖς εἰς τοὺς εὐπατρίδας τῆς πολιτείας ἐκείνης· συγχρόνως δὲ ἐπετύγχανε καὶ φερμάνιον ὑπερ τῆς ἐμπορίας τῶν ὑψηλῶν τοῦ μεγάλου δούκος τῆς Τοσκάνης. Καὶ ἐπειδὴ ἀνεφέραμεν τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Γενούης τιμὴν, προσθετέον ἐνταῦθα

ὅτι καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Παναγιώτου, Χίχ τὸ γένος οὐσα, ἀνήκεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Καλθακορέσιδων, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1337 ἦν ἀναγεγραμμένος εἰς τοὺς γενουαίους εὐπατριδας, ἂν καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀναγραφῇ τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας περὶ τοῦ γάμου τοῦ Παναγιώτου ἡ σύζυγος αὐτοῦ λέγεται Καντακουζηνή.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δίδουσι μὲν ἡμῖν ἔννοιάν τιναν τῆς πολυπραγμοσύνης καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ἀνδρός, δὲν ἐξηγοῦσιν ἡμῶς οὔτε τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ἀποχρώντως, οὔτε τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ἠπορίας προσήνεγκεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Τρία δὲ γεγονότα εἶναι μάλιστα ἐπιτέθεικα νὰ καταδείξωσι τὸν Παναγιώτην Νικουσαν ὡς Ἕλληνα καὶ ὡς ἐξαιρετικὸν πολιτικὸν ἀνδρᾶ ἢ πολυθρύλλητος αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βενετῆ Ἐφρέντη συζήτησις, ἡ διαγωγὴ του ἐπὶ τὰς ἀλώσεως τῆς Κρήτης, καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἁγίου Γάβριου φερμάνιον.

(*Ἔτεται συνέχεια.)

Ἡ ΝΗΣΟΣ ἈΝΔΡΟΣ

καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Δυνασταί (1207—1566).

(Συνέχ. *Ἴδε φυλλάδ. 248.)

—000—

Πρώτη αἰτία τοῦ χωρισμοῦ τῆς νήσου Ἀνδρου ἀπὸ τῆς δουκίας τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α' Σανουόδου, συμβᾶς τὸ 1362 ἔτος. Ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἀφῆκεν ἀρρένας κληρονόμους, τὸ δὲ σαλικὸν δικαίον δὲν ἴσχυεν ἐν Ῥωμανίᾳ, κατέστη ἡ μονογενὴς θυγάτηρ τοῦ ἀποθανόντος Φιωρέντζα Σανουόδη γενικὴ κληρονόμος τῆς πατρικῆς ἡγεμονίας, ἀποκλειομένου τοῦ ἐτι ζώντος ἀδελφοῦ τοῦ δουκὸς Κυρίου Μάρκου, δυνάστου τῆς Μήλου (1344—1376). Ζώντος ἐτι τοῦ πατρὸς τῆς εἶχεν ὑπανδρευθῆ αὐτὴ τὸν Ἰωάννην Πέτρου Δάλλε Κάρκερι, κύριον τῶν δύο τριτημορίων τῆς Εὐβοίας· ἀλλ' ὁ σύζυγός τῆς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ πενθεροῦ του τὸ 1359, ἀφείς ἀνήλικον υἱὸν τὸν Νικολῶν Δάλλε Κάρκερι, κληρονομήσαντα τὰ ἐν Εὐβοίᾳ κτήματα τοῦ πατρὸς. Ὁ θάνατος τοῦ πάππου του ὕψωσε τὴν μητέρα του τὸ 1362 ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸν ὁποῖον δώδεκα ἔτη μετέπειτα ἀνέβη ὁ ἴδιος ὡς Νικολῶς Β'. Ἀλλ' ἡ νέα χήρα ζητοῦσα πρὸ τοῦ θανάτου ἐτι τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α' νεὸν σύζυγον, εἶχε στρέψει τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἀνδρείον Πέτρον τὸν Α', υἱὸν τοῦ Ἰακώβου Ῥεκανέλλη, ὅστις ὡς Μακωνῆς τῆς Χίου εἶχεν ἐνωθῆ μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἑταιρίας τῶν Ἰουστινιανῶν, καὶ διετέλει διοικητῆς τῆς παρὰ τῶν σταυροφόρων ἀπὸ τῶν δυναστῶν τῆς Ἰωνίας (Αἰθίη) Τούρκων ἐλευθερωθείσης Σμύρνης. Ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ γενοησιῶν τούτου μελετώ-

μενος γάμος δὲν ἤρρεσκε τῇ δημοκρατίᾳ τῆς Βενετίας, φοβουμένη μὴ ποτε περιέλθῃ τὸ Αἰγαίον εἰς χεῖρας ξένων· δι' ὃ ἀπεφασίσθη τὴν 6 Νοεμβρίου 1361 νὰ γράψωσι τῷ δουκὶ Ἰωάννῃ, τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Μαρίας, καὶ αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ Φιωρέντζα, ὅτι δὲν ἐπίστευον τοιαύτην παρ' αὐτῶν ὀλιγωρίαν τῆς τοσαύτης ὁμολογηθείσης τῇ δημοκρατίᾳ πίστεως, ὥστε νὰ συνάψωσι γάμον μὲ πρόσωπον ἐχθρὸν τῆς Βενετίας. Συγχρόνως ἔγραψαν εἰς τὸν Φαντίνον Μωροζίνην βασιλεῦς τῆς Εὐρίπου (1360—1362), νὰ διακρινώτῃ τὸ ἴδιον καὶ αὐτὸς εἰς τὸν δούκα, καὶ μὲ πάντα τρόπον νὰ ἐμποδίσῃ τὸν μελετώμενον γάμον τῆς Φιωρέντζας, νὰ ἀποστείλῃ δὲ εἰς τὸν πατέρα τῆς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἓνα ἓκ τῶν συμβούλων του, τὸν Μάρκον Βιάρον ἢ τὸν Θωμᾶν Βαρβαρίγον, καὶ εἶποτε δὲν ἤθελεν ἀκολουθήσει τῆς Βενετίας τὴν συμβουλήν, νὰ τὴν ἀπαγάγῃ εἰς Εὐρίπον, ἐξ ἅπαντος δὲ νὰ κατὰσχῃ προσωρινῶς τὴν Ἦρεὸν καὶ τὰς ἄλλας εὐβοϊκὰς κτήσεις τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς Νικολῶ Δάλλε Κάρκερι, μέχρις οὗ αὐτὸς γίνῃ ἐνήλιξ. Εἶδὲ καὶ ἦτο τετελεσμένος ὁ γάμος, νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ τὴν ἀρπάσωσι καὶ νὰ τὴν φέρωσιν εἰς Κρήτην, διὰ τὸν ὁποῖον σκοπὸν ὁ ἐκεῖ δούξ Μαρτίνος Γριμάνης ὁ Β' (1360—1362) εἰδοποιήθη νὰ σταίλῃ δύο κάτεργα. Εἰς τὸ ἐνταλμα αὐτὴ τῆς Γεραυσίας ἡ δούκισσα Μάρια καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς Φιωρέντζα, αἵτινες εὐθὺς μετέβησαν εἰς Εὐρίπον, ἀπεκρίθησαν τὴν 9 Δεκεμβρίου μὲ τὴν μεγαλειτέραν ταπεινότητα, διαβεβαιώσαι ἐκ νέου τὴν ὑποταγὴν των, καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι ποτὲ δὲν θέλουσι συνάψῃ γάμον μὲ ἐχθρὸν τῆς Βενετίας. Ὁ Ῥεκανέλλης ἐνυμφεύθη ἄλλου, καὶ ἡ Μαργαρίτα Ἀδὸρνω ἐγένετο σύζυγός του, ἐπιζήσασα αὐτῷ ἀποθιώσαντι τὸ 1380, 51 ὀλόκληρα ἔτη. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανεν ὁ δούξ Ἰωάννης ὁ Α', καὶ ἡ Φιωρέντζα, θέλουσα ν' ἀκολουθήσῃ τὴν κλίσιν τῆς καρδίας τῆς, ἐπιθύμει νὰ συνέλθῃ εἰς γάμον μετὰ τοῦ μεγαλεπκρότου Νερίου τοῦ Α' ἐξ Ἀκκαιοῶλων, τοῦ μετέπειτα Κυρίου τῆς καστελλανίας Κορίνθου καὶ δουκὸς Ἀθηνῶν (+ 1394)· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὡς ξένος δὲν ἤρρεσκε τῇ δημοκρατίᾳ· καὶ κατὰ πρότερον ἀπετάθησαν τὴν 27 Δεκεμβρίου 1362 πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νερίου, τὸν δεσπότην ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν Ἰωάννην (1360—1362), λέγοντες ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν γραφομένοις, ὅτι ἠπόρουν πῶς ἠδύνατε ἡ Φιωρέντζα ἄνευ συγκαταθέσεως τῆς δημοκρατίας νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν ἀδελφὸν του, ἐν ᾧ αὐτὴ καὶ πρότερον, ζώντος τοῦ πατρὸς τῆς, καὶ μετέπειτα ἐτι περισσότερον ὑπέσχετο νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ ποτε ἄνευ τοιαύτης συναίνεσεως· ὅτι οἱ προπάτορές τῆς ἦσαν βενετοὶ εὐπατριδαί, καὶ συναίνεσι τῆς δημοκρατίας ἐξήτουν τὴν ἐπὶ τῶν νήσων ἡγεμονίαν· ὅθεν νὰ γράψῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ νὰ παύσῃ ἀπὸ τὰ σχέδιά του. Συγχρόνως ἐπήνεσαν τὸν βασιλεῦς τῆς Εὐρίπου διὰ τὰ πρὶν ληφθέντα κυβερνητικὰ μέτρα, καὶ ἔδωκαν αὐτῷ ὁδηγίας κατεπειγούσας ὅπως κατὰσχῃ ὅσον τάχιον τοὺς πύργους τοῦ Νικολῶ, ἐν ᾧ τὸν δούκα τῆς Κρήτης, ἀρ' οὐ παρομοίως τὸν ἐπήνεσαν.